

УДК 340.1

М.М. ЯСИНОК, докт. юрид. наук, Сумський національний аграрний університет

МИРОВА ЮСТИЦІЯ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: суд, мирова юстиція, мировий суддя, примирення, довіра

Історія мирової юстиції походить із Англії і сягає XII ст., коли король Англії Генріх II провів ряд судових реформ наслідком яких стала поява суду присяжних та мирового суду. При цьому мировий суд почав відігравати роль примирної установи, яка більше нагадувала громадської приймальні, в якій вирішувалися незначні цивільні спори, оскільки мирові судді, які працювали там, не отримували заробітної плати за свою роботу. Це в більшій мірі була почесна робота на благо короля.

В XIV ст. з дозволу короля дворянам було передано право щодо розгляду незначних кримінальних і цивільних справ без втручання в ці процеси королівських суддів. Це був суд скорий, оскільки справи за своєї простоти не потребували довгого часу їх розгляду. Такий процес не вимагав великих коштів, оскільки як судді так і сторони та свідки як правило проживали в одній і тій же місцевості, тому такий вид судочинства отримав широке розповсюдження і остаточно отримав назву мирового суду, а дворяни, які розсуджували мир, отримали назву мирових суддів.

Інститут мирових суддів у Російській імперії своєю появою завдячує судово-правовій реформі 1864 р. Це була знакова подія не лише для самої Росії, але й тих околиць, які входили до складу тодішньої імперії, оскільки судово-правова реформа дала можливість створити нову систему правових відносин. Проведення такої реформи стало наслідком інтеграційних процесів, які мали місце в світовій політико-економічній системі в якій Росія відіграла одне із перших місць. Все це

сприяло стрімкому розвитку суспільних відносин в середині країни і в першу чергу економіки, банківської справи розвитку торгівлі. Міграційні процеси, урбанізація населення, дрібне виробництво сприяли появі великої кількості незначних судових спорів. Поряд із цими процесами мала місце дрібна злочинність, яка потребувала не лише свого процесуального оформлення, але і окремого часу для розгляду таких справ в державних судах. Це призвело до надмірної завантаженості державних судів, великих державних витрат та довгого часу на очікування розгляду справ. Ситуація того часу нагадує нам сьогодні, адже в Україні як в краплі води відбилися ідентичні проблеми, які мали місце в судовій системі Росії другої половини XIX ст.

Перед авторами тодішньої реформи стояло складне завдання, оскільки судово-правова реформа повинна була дати відповідь на цілий ряд доволі складних питань. Зокрема: як створити судову систему в якій на належному рівні розглядалися б складні справи цивільної та кримінальної юрисдикції і разом з цим великої уваги приділялось би примирним процедурам по нескладним цивільним справам та оперативному розгляду дрібних кримінальних справ. Не дивлячись на складність зазначеної проблеми автори реформи достойно розв'язали її складні питання.

Велика заслуга у цьому належить Олександрові II, який 29.09.1862 р. підписав розроблені В.П. Бутковим, К.П. Победоноцьким, А.М. Плавським, Ф.А. Ровінським, М.І. Стояновським, С.І. Зарудним та іншими «Основные положения преобразования по судебной части в России». Дані положення склалися з трьох частин. На основі цих положень було розроблено систему судоустрою, кримінальне та цивільне процесуальне законодавство. 20.11.1864 р. Олександр II затвердив «Учреждение судебных установлений», «Устав гражданского судопроизводства» і «Устав уголовного судопроизводства». При цьому в своєму Указі Олександр II наказав Правлячому Сенату надрукувати нові закони, оскільки вони

відповідали «мысли Государя водворить в России суд скорый, правый, милостивый, равный для всех подданных, возвысит судебную власть, дать ей надлежащую самостоятельность... и утвердить в народе то уважение к закону... которое должно быть постоянным руководством для всех и каждого, от высшего до низшего» [1].

Вторячи цьому, ст.165 «Учреждения Судебных Установлений» зазначала, що мировий суд повинен бути оперативним, доступним для населення, відкритий і справедливий, позбавлений формалізму та націлений на примирення сторін налюбій стадії судового процесу. Не дивлячись на те, що посада мирового судді була виборною, все ж кандидат на таку посаду повинен був відповідати певним вимогам. Зокрема, така особа повинна була мати не менше 400 десятин землі, якими вона повинна володіти більше року.

При цьому така особа в обов'язковому порядку повинна була мати нерухомого майна, якщо це в селі, то не менше ніж на 15 тис. руб., а в містах – 6 тис. руб. (ст.19 Закону УСУ) [2]. Такі особи не повинні бути судимі чи перебувати під слідством і судом. Вони не повинні бути банкрутами чи звільненими з державної служби по дискредитації. Крім того, такі особи повинні мати віковий ценз – не менше 25 років, вищу або середню освіту. Список кандидатів на посаду мирових суддів подавався губернатору і за погодженням з ним проводилися вибори мирових суддів. Основною ланкою мирової юстиції були дільничні мирові суди. На час хвороби мирового судді чи відводу мирових суддів, їх обов'язки виконували почесні мирові судді, чи з'їзд мирових суддів. При цьому мировий суддя розглядав справи одноосібно, а з'їзд мирових суддів – колегіально. Мировий суддя обирався на три роки. Декілька судових дільниць створювали мировий округ, якщо справи на території мирового округу являли собою певну актуальність, то такі справи розглядав з'їзд мирових суддів.

Разом із тим, мирова юстиція проіснувала недовго, оскільки 12.06.1889 р. мирові судді,

за виключенням великих міст, були ліквідовані. Лише в 1912 р. мирову юстицію було відновлено, але 24.11.1917 р. Декретом № 1 «Про суд» мирові суди знову було ліквідовано. З цього часу в Україні мирова юстиція не має свого місця.

В Російській Федерації лише 17.12.1998 р. було відроджено мирову юстицію з прийняттям Федерального Закону «О мировых судьях в Российской Федерации» [3]. За цим законом мирові судді є носіями судової влади. Вони віднесені до судів загальної юрисдикції. Мирові судді – це посадові особи, які наділені повноваженнями по відправленню правосуддя.

При цьому вони наділені спеціальним статусом, оскільки вони є елементами єдиної судової системи Російської Федерації. Мирові судді сьогодні розглядають 43 % від усіх кримінальних справ, 76 % цивільних справ, 95 % справ про адміністративні правопорушення [4].

В Україні мова про мирові суди на сьогодні взагалі не йде. Разом із тим, це не означає, що до цього питання не треба звертатись. Проблеми перенасиченості районної ланки судів загальної юрисдикції цивільними, кримінальними, адміністративними справами на сьогодні є однією із найскладніших проблем судової системи, оскільки це впливає не лише на оперативність розгляду справ, але і на якість та стабільність судових рішень. Даний висновок підтверджується судовою статистикою, яка засвідчує, що кількість звернень до судів загальної юрисдикції постійно зростає. Це означає, що навантаження на суддю районної ланки кожного місяця збільшується. Так в середньому в 2005 р. кожен суддя розглядав 117,7 справи. В 2006 р. таких справ вже було 138,2. В 2007 р. ця кількість зросла до 160 справ, а в 2008 р. до 178,9 справ. В 2009 р. за рахунок зменшення справ про адміністративні правопорушення, які було передано на розгляд міліції та інших адміністративних органів кількість справ зменшилась до 102,7 справи [5], але в 2010 р. їх надходження знову збільшилась до 121,1, а в 2011 р. до 139,6

справ [6, с.29]. В той же час з порушенням строків розгляду в 2009 р. було розглянуто 5,8 тис. кримінальних справ, 166,6 тис. цивільних справ. Не розглянутими більше трьох місяців залишалося 78,1 тис., а понад один рік – 15,2 тис. цивільних справи. В апеляційному порядку було скасовано або змінено вироки стосовно 9,7 тис. засуджених та 27,3 тис. судових рішень.

В 2010 р. з порушенням строків розгляду було розглянуто 213 тис. цивільних справ. З яких понад три місяці не розглянуто 64 тис. цивільних справи, а понад один рік 17 тис. таких справ. Понад 6 місяців не розглянуто 10,8 тис. та понад один рік 4,6 тис. кримінальних справ.

В той же час в апеляційному порядку було скасовано і змінено вироки щодо 10,8 тис. засуджених, 39,7 тис. судових рішень та 107,7 тис. постанов про адмінправопорушення [7].

В 2011 р. з порушенням строків розгляду було розглянуто 116,6 тис. цивільних справ та майже третина кримінальних справ. Крім того в апеляційному порядку було скасовано та змінено 47,5 тис. судових рішень та скасовано вироки щодо 19,3 тис. засуджених осіб [6, с.28–36].

Як свідчить статистика ситуація з оперативністю та якістю розгляду справ з кожним роком погіршується.

Досліджуючи дану проблему В. Кампо зазначає «за багатьма оцінками судова влада в Україні відстає від потреб розвитку сучасного українського суспільства, а тому вона об'єктивно неспроможна забезпечити належний захист прав, свобод та законних інтересів громадян, відповідно до засад правової держави та верховенства права» [8].

Така думка є справедливою, оскільки вона відтворює реальний стан нині діючого в Україні судочинства. Неоднозначність судової практики, ціла низка судових помилок, неухильність до проблем громадян, які звернулись до суду, низький рівень виконання судових рішень породили недовіру до національних судів, що потягло за собою цілу низ-

ку звернень громадян до Європейського Суду. Так, у 2010 р. на судовий розгляд комітету чи палати

Європейського Суду з прав людини було передано 61 тис. 300 заяв від громадян України. В 2011 р. таких заяв вже було 64 500 [9].

В той же час рішення Європейського Суду з прав людини в Україні не виконано в об'ємі 95 %¹.

Така ситуація безкінечно існувати не може. Державі конче потрібно шукати певний вихід із неї, оскільки низька ефективність судової системи та не великої якості судових послуг при яких люди не можуть належним чином захистити свої права, свободи та інтереси в судах приводить до недовіри та неповаги до судової системи. В зв'язку з цим люди перестають звертатися до суду за захистом своїх прав. Так, у 2011 р. суди загальної юрисдикції відкрили 899,7 тис. проваджень по заявах позовного та окремого провадження, що на 52,2 % менше, ніж у 2010 р. [6, с.29]. Разом із тим це не означає, що в суспільстві зникла значна частина цивільних спорів. Все це вказує на те, що судова система перебуває в стані стагнації. Вихід із даної ситуації можливий лише за рахунок привнесення в судову систему не політично обумовлених змін, а реальних структурних змін, які апробовані часом і судовою практикою. Однією із реальних позицій в цьому напрямку є створення мирової юстиції. Такий підхід відразу дасть можливість відділити більш складні справи цивільної і кримінальної направленості від простих справ, які не потребують дослідження цілої складної системи доказів та складного застосування норм матеріального чи процесуального права. Мирова юстиція повністю перебере на себе всі справи про адміністративну відповідальність. При цьому кількість посад суддів районної ланки можливо скоротити, ввівши за їх рахунок посади мирових суддів.

¹ Новини ТСН за 20.01.2013 рік: інформація судді Європейського Суду Шевчука.

При цьому, посаду районного судді можна обіймати лише за умови роботи на посаді мирового судді. Це повинно стати обов'язковою умовою, оскільки на цьому етапі судді вчать-ся практичному правозастосуванню, вивчають методичку розгляду як цивільних так і кримінальних справ. Саме робота на посаді мирового судді показує, хто є хто. Це було би хорошою школою для суддів, які потім, працюючи на рівні районної ланки судів, будуть мати відповідну практику для більш складних справ. Разом із тим, районна ланка судів повинна стати апеляційною інстанцією для мирової юстиції. А це означає, що ця ланка буде делегувати найбільш підготовлених суддів для роботи в апеляційній інстанції, якою повинні стати районні суди. Таким чином, буде відбуватись природний відбір у самій судовій системі самою системою. Сьогодні ж при підборі суддів ми придумуємо різні тестові екзамени, співбесіди, витребуємо характеристики тощо. Після цього робимо висновки, що людина може бути рекомендована на посаду судді. Коли ж особу призначили на посаду судді, ми з подивом констатуємо, що особа не здатна до судової роботи і потім роками миримось з цим, оскільки подіяти вже нічого не можемо. При наявності ж мирової юстиції мирових суддів можна було би обирати громадою, пред'явивши до них декілька вимог:

а) юридична освіта;

б) повага суспільства до кандидата, який повинен постійно мешкати в цій місцевості останні 5 років;

в) відсутність судимостей;

г) віковий ценз – 35 років.

Кожна особа, яка відповідає даним вимогам, може подати заяву до судової адміністрації на предмет участі у виборах на посаду мирового судді. Строк роботи на даній посаді може обмежуватись трьома роками. Якщо ж особа зарекомендувала себе належним чином, судова адміністрація мала би право рекомендувати таку особу на посаду районного судді, якого б, як і сьогодні на посаду судді, на перші п'ять років призначав би своїм указом

Президент України. До цього часу вік суддів буде мати 38–40 років. У такому віці це вже досвідчена життєм і роботою особа, яка має певні життєві здобутки. Вона в основному економічно вже є незалежною, оскільки має, як правило, житло, автомобіль, інші речові права. Така особа вже уміє цінити роботу, розбирається в людях.

Таким чином, мирова юстиція може вирішити цілий ряд проблем, які накопилися за цей час. У тому числі, й покращити імідж державного суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Родина Л. В. История становления и развития института мировых судей в России / Родина Л. В. // Мировой судья. – 2007. – № 4. – С. 2.

2. Судебные уставы 20 ноября 1864 г., с изложениями рассуждений, на коих они основаны. – СПб., 1866. – Ч. I. – С. 14.

3. Федеральный закон «О мировых судьях в Российской Федерации»: от 17.12.1998 г., №188-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1998. – № 51. – Ст. 6270.

4. Дорошков В. 10-летний юбилей института мировых судей в России и перспективы его дальнейшего развития / В. Дорошков // Мировой судья. – 2009. – № 1. – С. 2.

5. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2009 р. (за даними судов. стат.) // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 21.

6. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судов. ст.) // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 6. – С. 29.

7. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р. (за даними судов. стат.) // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 5. – С. 17–25.

8. Кампо В. Правові юстиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи /

В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 112.

9. Верховний Суд як суб'єкт захисту прав

людини на національному рівні // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 10. – С. 7.

Ясинок М. М. Мировая юстиция: становлення, розвиток та перспективи / М.М. Ясинок // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1257–1261 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13ymmrtп.pdf>

Проведено дослідження щодо становлення та розвитку мирової юстиції в Російській імперії в дореволюційний період. Розкрито проблеми сьогоденного судочинства в Україні та доводиться необхідність створення мирової юстиції в Україні.

Ясынок Н.М. Мировая юстиция: становление, развитие и перспективы

Произведено исследование становления и развития мировой юстиции в Российской империи в дореволюционный период. Раскрыты проблемы сегодняшнего судопроизводства в Украине и доказывании необходимости создания мировой юстиции в Украине.

Yasynok N.M. Global Justice: the Formation, Development and Prospects

The paper was the study establishment and development of global justice in the Russian Empire in the pre-revolutionary period. Solved problems of the present proceedings in Ukraine and proving the need for a world of justice in Ukraine.

Форум права Форум пр